

S. Obermayer Erzsébet

ISMERETLEN FORGÁCH FERENC-DOKUMENTUM A VELENCEI LEVÉLTÁRBAN

A XVI. század jeles történétírója és politikusa, Forgách Ferenc, a „magyar Tacitus” pályájának fordulópontját jelentette a Habsburg-királyság elhagyása és átállása János Zsigmondhoz. E fordulat lefolyása és motivációja azonban nem minden részletében világos, sőt kronológiája is eléggé bizonytalan.¹ A Miksa császár politikájával szembeni elégedetlenség, a győri püspökség, esetleg a kancellári tisztség megtagadása volt az oka annak, hogy egyik legjelentékenyebb magyar hívük elpártolt a Habsburgoktól? Mikor hagyta el az országot és távozott el — állítólag tanulmányai folytatása végett — Itáliába, ahonnan már Erdélybe vezetett útja? Ennek a kevéssé ismert átmeneti időszaknak legalábbis egyik pontját megvilágíthatja egy újonnan előkerült dokumentum: Forgách Ferenc beadványa 1567 szeptemberében a velencei Tízek Tanácsa fejeihez.

Velencei tanulmányutam alkalmával (1973 tavaszán) az Állami Levéltárban bukkantam rá erre az érdekes, eddig ismeretlen, autográfnek látszó dokumentumra.² Tulajdonképpen két iratról van szó; a kettőt egymáshoz csatolva őrizte meg a levéltár. Egyazon ügyre vonatkoznak, és mindkettő iktatási szövege ugyanarra a napra, 1567. szeptember 24-re van keltezve; ugyanez a dátum áll az egyik iraton, míg a másikat írója nem látta el dátummal.

A rövidebb, keltezett és Forgách gyűrűpecsétjével hitelesített szöveg címzéssel ellátott levél, amely a Capi del Consiglio dei Dieci-hez szól. Az író minden bevezetés nélkül ellátott sorban közli, hogy itt, Velencében tartózkodik, és bizalmas kihallgatást kér egy fontos ügyben; várja az urak megfelelő rendelkezését. Egyben pontosan megjelöli pillanatnyi tartózkodási helyét, Alvísio Diedo házában, a San Giuliano kerületben.

A hosszabb, három oldalnyi szöveg címzés nélküli, de első mondata már tartalmazza az „Excellentissimi et Illustrissimi Signori” megszólítást: nyilván az első irat címzettjeiről van szó itt is. A szöveg, vagy legalábbis nagyobbik része kifejezetten oratio jellegű. Ennek megfelelő szónoki lendülettel adja elő mondanivalóját. Nagy megilletődés fogná el az urak színe előtt a velencei köztársaság fensége miatt, ha ehhez a fenséghez nem társulna egyenlő mértékben az udvariasság, jóság és kegyesség. Kifejezi csodálatát Velence iránt, s a humanista retorika ismert fordulataival összehasonlítást tesz a régi római és a velencei köztársaság között, az utóbbi javára. Velencére, „a keresztény világ oszlopára”, „a szent és sérthetetlen menedékhelyre” kéri a mindenható áldását — „akinek gondviselése révén érkeztem meg e fenséges és dicső köztársaságba”. Ezzel Velence általános dicséretébe bekapcsolódik a személyes mozzanat is; itt tér át Forgách saját sorsa ismertetésére.

Elpanaszolja, hogy a váradi püspökséget, amelyet ő Ferdinándtól kapott, János Zsigmond tartja hatalmában. Nem sorolja fel a két császárnak tett szolgálatait, és az elviselhetetlen kiadásokat, elszünetelt károkat. De a legutóbbi szerencsétlen és kegyetlen háború után, amely óriási pusztulást okozott az országban, visszaadta püspöki tisztségét és egyéb méltóságait a császárnak. Be kellett látnia ugyanis, hogy nem szolgálhat neki úgy, hogy ez a haza javára váljon; sőt ha ezt tenné, veszét okozná. Hogy megszabaduljon a gyűlölettől, rosszululattól és cselszövényektől, elhatározta, hogy új hazát keres: itt akar élni, ebben „a szabad és igen kegyes köztársaságban”. Ezért kéri, hogy letelepedhessen; szolgálatára felajánlja magát, vérét és életét, és esküvel erősíti, hogy mindig hű marad a Felsőleges Köztársasághoz.

¹ Részletesebben foglalkoznak ezzel az idősakkal és problémáival Forgách életrajzírói közül TOLDY Ferenc: Forgách Ferencz élete és munkái. Ghymesí Forgách Ferenc nagyváradi püspök magyar históriája. Kiad. MAJER Fidéi, bev. TOLDY Ferenc. MHHS 16. Pest 1866. V—LVII.; SÖRÖS P. Pongrác: Forgách Ferenc élete. Bp., Athenaeum, 1896.; BARTFAI SZABÓ László: Ghymesí Forgách Ferenc (1535—1577). Bp. 1904. (M. T. Életr.)

² Archivio di Stato, Venezia, Miscellanea Gregolin, Busta I. (4) Appendice, 7. Avvisi e lettere private in materia politica (sec. XVI—XVIII.) 21.

Ezután — kissé ex abrupto — áttér egy további személyes kívánságára: el akar utazni Erdélybe, és aztán rövidesen visszatérni, „a legnagyobb titokban és a lehető leggyorsabban”; ehhez kér útlevelet a velencei területen és a török birodalmon át. Két kérésére kegyes és gyors választ várva, ajánlja magát a Köztársaság kegyébe és jóindulatába, mint annak leghűségesebb szolgálója.

Az új dokumentum, bár több, ez alkalommal nem tisztázható problémát is felvet, egy dolgot azonban világossá tesz: Forgách 1567. szeptember végi velencei tartózkodása olyan adat, amely megváltoztatja élete eme szakaszára vonatkozó eddigi ismereteinket, ill. elképzeléseinket. Ezen túlmenően természetesen Forgách viselkedésének motivációjára és ezidőbeli terveire vonatkozólag is figyelemre méltó új anyagot szolgáltat.

Forgách elhidegülése a Habsburg-háztól Miksa trónralépése és az 1566-os török háború siralmas kudarcai óta kezdődhetett meg. Anyagi nehézségei is érezhetőkké válhattak; 1566. dec. 2-án Bornemisza Pálhoz írt levelében már kifejezetten panaszodik helyzetére, de elkedvetlenedése még nem mutat világos politikai fordulatot.³ Időközben jelentkezett a később oly nagy felháborodást okozó ügy, a győri püspökség betöltésének kérdése is, egyelőre csak abban a formában, hogy Miksa a győri püspökség javainak kezelését Delfino bíborosra bízta.⁴ Forgách sértődése nagy lehetett, s nyilván nemcsak azért kezdett foglalkozni a pusztai címet jelentő váradi püspökségről való lemondás (nemsokára meg is valósított) gondolatával, mivel abból amúgy sem volt gyakorlati haszna, hanem talán azért is, hogy ezzel a királyra mintegy erkölcsi nyomást gyakorolhasson — egy új püspökség elnyerése érdekében. Nyilván erre a tervre vonatkozhat Verancsics megnyugtató kísérlete (1567. máj. 22-i levelében),⁵ amely azonban — a következményekből ítélve — kevésbé hathatott Forgáchra. Ezen a tavaszon széles körökben elégedetlenség támadt Delfino megbízatása miatt, s Forgách feltehetően épített is erre a hangulatra. Hogy Delfino megbízatása előtt vagy csak azután mondott-e le a váradi püspöki címéről, nem bizonyos, de az biztos, hogy a júniusi—júliusi országgyűlésen ahol a feljebbviteli törvényszék tagja lesz, már csak pozsonyi prépostként szerepel;⁶ váradi püspökségétől megválna várta a győrit, amelyre kétségtelenül bizonyos joggal tarthatott igényt. Az ezután következő fél év, 1567 második fele homályos időszak a kutatás számára, amelyet feltevésekkel, bizonytalan visszakövetkeztetésekkel próbáltak kitölteni.

Gregoriánczy Pál halálával (okt. 21-én) megürült a győri püspöki szék. Forgáchban, bárhol is volt, és bármit is csinált ebben az időben, remény ébredhetett, hogy a végleges megoldás kedvező lesz számára; de Miksa már túlságosan el volt kötelezve Delfinónak. A Forgáchra nézve kedvezőtlen döntésnek a kutatás általában központi jelentőséget tulajdonít pályája fordulatában; Magyarországból való távozását többnyire szorosan össze szokták kapcsolni ezzel az eseménnyel. A távozás időbeli elhelyezésében is irányadó ez a dátum: általában ezutánra — tehát tél elejére, az 1567-es év végére — helyezik; bár van olyan nézet is — a Sörös Pongrácé —, amely szerint már hamarabb — közvetlenül ugyan meg nem határozható időben — utazott volna ki, és már Itáliából kérte volna a győri püspökséget.⁸

A következő konkrét dátumok már az itáliai tartózkodásra vonatkoznak. 1568. febr. 6-án felel Miksa császár a kamara jan. 12-én hozzá intézett kérdésére: kifizethető-e a külföldön tartózkodó Forgách Ferenc járandósága? Miksa válaszában közli, hogy meg kell várni Forgách hazatérését, akinek ő már napot is tűzött ki a vele való értekezésre; akkor fog dönteni mind a járandóságról, mind „más ügyekről” is. Addig azonban Forgách szolgálójának ne utaljanak ki pénzt.⁹ A fenti levélváltás megbízható terminus ante quem-et jelenthetett a kutatás számára Forgách külföldre érkezését illetően, annál is inkább, mert ezzel látszik egyezni Giovanni Michiel velencei követ későbbi, 1569. jan. 13-i bécsi jelentésének közlése is: „... il quale [ti. Forgách] circa un' anno fa, per sdegno et mala contentezza, rinonciato il vescovato et certe prepositure che avea in mano di Sua Maestà, si ridusse in Italia et à Padoa, sotto pretesto di continovare li suoi studii, dapoi, circa quattro mesi sono, lasciata Padoa, capitato à Venetia, per la via di Ragusi s' è condotto in Transilvania.”¹⁰ Joggal lehetett tehát feltételezni, hogy Forgách távozása (Padovába!) az 1567-es év végén, vagy 1568 legelőjén történt.

³ MHHS 16. 548—549.

⁴ Vö. Chantone spanyol követ bécsi jelentéseivel a Delfino-ügyről, 1565. nov. 17-ről, nov. 24-ről, ill. 1567. jún. 7-ről. A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Második füzet. Ism. ÖVÁRY Lipót. Bp. 1894. 773. sz., 774. sz., 815. sz.

⁵ Verancsics Antal összes munkái. 9. köt. Vegyes levelek, 1563—1569. Kiad. SZALAY László, WENZEL Gusztáv. Pest 1870. (MHHS 20.) 213—215.

⁶ Magyar országgyűlési emlékek. V. 1564—1572. Szerk. FRAKNÓI Vilmos. Bp. 1879. 1567:26. tc. 151.

⁷ TOLDY Ferenc: I.m. XXIV—XXV.; BARTFAI SZABÓ László: I.m. 110—111.; PIRNÁT Antal: Forgách Ferenc. It. 1955. 19.

⁸ SÖRÖS P. Pongrác: I.m. 21.

⁹ PRAY, Georgius: Specimen hierarchiae hungaricae. Pars II. Posonii-Cassoviae 1779. 189.

¹⁰ Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe. (Dispacii di Germania.) 3. Bearb. von G. TURBA. Wien 1895. 470.

A következő időszakra vonatkozóan tudjuk Forgách művének egy Don Carlos ügyével kapcsolatban megjegyzéséből, hogy az író egy nagyjából 1568. február második felére tehető időpontban Genovában járt.¹¹ Ismeretes, hogy ez év máj. 21-én iratkozott be újra a padovai egyetemre (egy napon Berzeviczy Mártonnal).¹² Egy, már távozása után, 1569. július elején folyó per visszautalásából — amely szerint 6 hónapot töltött Donna Pasqua Megiorina házában — úgy látszik, hogy már valamivel előbb, talán áprilisban telepedett le Padovában. — Ugyanezen peres ügy aktái bizonyos támpontot adnak Forgách Padovából Erdélybe történt távozásának időpontját illetően is, de a tanúvallomásokból az is kiderül, hogy Forgáchot lakótársa, Kubinyi László visszavárta.¹³ — János Zsigmondhoz való átpartolásáról Bécsben 1568 novemberében már tudtak; Verancsics nov. 10-én Draskovics zágrábi püspökhöz Bécsből írt levelében megjegyzi: „Noster quoque Franciscus Forgach nuper ad Transylvanum transiit.”¹⁴ — Mindezek az adatok azonban csak 1568-ra tettek lehetővé egy — bár vázlatos, töredékes — kronológiai rekonstrukciót; 1567 második fele bizonytalan, sőt szinte teljesen üres maradt.

Erre az időszakra vet világot két iratunk. A leglényegesebb új mozzanat maga az a tény, hogy Forgách Ferenc 1567. szept. 24-én Velencében tartózkodik; nem valamilyen későbbi időpontban érkezett tehát Itáliába, és nem is Padovába ment. A rövidebb irat egész megfogalmazása mintha arra engedne következtetni, hogy nem régen érkezhetett a városba, és sietősen jelentkezik a nagyhatalmú Tizek Tanácsánál.

Ha a közvetlenül megelőző időről, a nyári országgyűlés utáni másfél-két hónap eseményeiről többet, konkrétumokat nem is tudhattunk meg, ezt az időt is egyértelműbb megvilágításba állítja az az esemény, amellyel végződik: Forgách megjelenik Velencében, és közli az állam vezetőivel, hogy szakított a császárral, letelepedési engedélyt kér Velencétől, és felajánlja szolgálatait a köztársaságnak. Mindez még Gregoriánczy halála és a győri püspökség sorsának végleges eldőlése előtt. Vagy tájékozott volt arról Forgách, hogy nincsenek komoly esélyei, vagy nem is a püspökség ügye volt a legdöntőbb ok a szakításra. Ő maga szól erről beszédében: ez is fontos nívum, hiszen saját maga fejt ki szakítása okait. Utal váradi püspöksége névleges voltára, jutalmazás nélkül maradt szolgálataira, a reá háruló nyomasztó terhekre, káraitra is; de ezeken a személyes motívumokon túl nyomatékosan kiemeli a háború pusztításait, az ország tönkremenését, s azt, hogy ilyen körülmények közt tovább szolgálni a császárt nem hazája javára, hanem romlására lenne. Az a kritikai szemlélet és keserű hang, amely azután történeti művére oly jellemző, itt már megszólal; s nem kétséges, hogy az előző évek szomorú tapasztalatai indokolták is ezt.

Nem kevésbé érdekes viszont az is, hogy Forgách esetében a Habsburg-császártól való elpartolást nem követte azonnal az Erdélyhez való átállás. A Velencei szolgálatába ajánlkozás terve új mozzanatot jelent Forgách pályájának, terveinek, egész politikai beállítottságának összképében — még akkor is, ha nem tudhatjuk közelebről, mi is volt elképzelése velencei jövőjéről.

Mindenesetre az Erdéllyel való kapcsolat felvétele ugyancsak szerepelt Forgách tervei között; érdekes volna tudni, hogy hogyan akarta ezt a kapcsolatot beilleszteni a velencei politika szövetségébe — mert hogy ilyen szándéka volt, azt előterjesztésének záró része világosan mutatja, anélkül, hogy az itt emlegetett utazás célját közölné, vagy akár csak utalna is rá. Ez már a bizalmas kihallgatás körébe tartozott — ha ugyan Forgách megkapta ezt a kihallgatást; ezt azonban nem tudhatjuk biztosan. A két irat különbsége, egymáshoz való különös viszonya, az oratio eltérő [ti. levél-jellegű] befejezése valamilyen zavarra látszik mutatni a jelentkezés és kihallgatás körülményeiben. Fogadta-e egyáltalán a Tizek Tanácsa Forgáchot, és ha igen, hogyan? Erre pillanatnyilag csak feltevésekkel lehet felelni. Lehetséges, hogy a kihallgatás meg sem történt, vagy legalábbis nem a Forgách számára kívánatos eredménnyel. A legközelebbi ismert adatok — pénzkérő szolgájának megjelenése a kamaránál, s levélbeli kapcsolata Miksával, amelyet Forgách kezdeményezhetett — erre látszanak utalni. Ezek az adatok azonban 1568. január-februárból valók, s nem valószínű, hogy közvetlen előzményeik 1567 decemberénél régebbre nyúlnának vissza. Mindenképpen marad közben bizonyos idő — nagyjából október és november hónap —, amelyen belül semmit sem tudunk Forgách életéről. Várakozott a velencei válaszra, az esetleg kapott ígéretek beváltására — vagy talán az erdélyi útra is sor kerülhetett? Elméletileg ennek lehetősége sem zárható ki, bár gyakorlatilag nagyon valószínűtlen. Egészében véve tehát az új dokumentum, amely

¹¹ F. Forgách: De statu republ. Hungaricae... commentarii. MHHS 16. 406.; vö. SÖRÖS P. Pongrác: i.m. 22.

¹² VERESS Endre: A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratal. Bp. 1915. 74.

¹³ VERESS: i.m. 76., 195—196.

¹⁴ VERANCICS: i.m. 262.

megvilágította Forgách életének egy eddig teljesen ismeretlen pontját, egyben új, bonyolult, megoldásra váró kérdéseket is vetett fel. Ezekre a kérdésekre azonban a jelenlegi forrásanyag alapján még nem lehet feleletet adni.

Forgách életrajzának kérdésein túl, amelyekkel foglalkoztunk, az iratokkal kapcsolatban természetesen még sok további tisztázandó probléma merül fel, amelyeket e helyen éppen csak jelezhetünk. Ilyen — ahogy erre fentebb már utaltunk — magának a két iratnak egymáshoz való viszonya, tulajdonképpeni szerepük, a beadás körülményeinek tisztázása. A hosszabb irat sajátos kettőssége, stílusváltása felveti a műfaj kérdését: oratói vagy levéllel állunk-e szemben, vagy a kettő kontaminációjával? Ehhez kapcsolódik az oratio mint irodalmi mű vizsgálata és értékelése. Külön problémát jelent az olasznyelvűség: tudtunkkal Forgáchtól nem maradt fenn más olasz nyelvű írás, nem lenne tehát érdektelen a dokumentum olaszságának nyelvi és stilisztikai vizsgálata. Különös apróságnak tűnik, de nem jelentéktelen, és ezért magyarázatot kívánó mozzanat, hogy Forgách pusztá nevével — és az egyik helyen emellett nemzetiségének pusztá megjelölésével („ongaro”) — írja alá az iratokat, minden cím- és rangmegjelölés nélkül. Bár ismeretes, hogy a Forgách név helyesírása magának a családnak a használatában is ingadozott, mégis feltűnő, hogy a (láthatóan egy kéz által) egyidőben vagy közel egyidőben írt két iratban az egyik aláírás cz-vel, a másik ch-val írja a nevet.

E kisebb-nagyobb problémák tisztázása mellett a központi tennivaló természetesen az egész eset és a dokumentumok tanulságainak szélesebben megalapozott beillesztése Forgách pályájának, törekvéseinek, politikai és ideológiai fejlődésének összképébe. Mindez azonban további vizsgálódások feladatát jelenti.

A következőkben közöljük a két irat szövegét; az eredeti helyesírást megtartottuk, csupán a rövidítéseket oldottuk fel.

1.

All' Illustrissimi Signori mei osservandissimi gli Signori Capi del Consiglio di Diece
in Venetia

Illustrissimi Signori.

Io son qua è desideraria haver una audientia secreta per cosa d'importanza, et però supplico à Vostre Signorie Illustrissime che vogliano dar me quel ordine che à lor parerà. Il qual stavo aspettando et humilmente me raccomandando. D'una casa del Magnifico Maestro Alvisio Diedo, nella contrà di san Zulian, dove habita la Ragusea. Il di 24 Settembre Al anno 1567

Di Vostre Signorie Illustrissime

Affettionatissimo Servitore
Francisco Forgacz Ongaro

2.

Grand paura me farebbe, Excellentissimi et Illustrissimi Signori, lo conspetto vostro, per la maestà di questa Serenissima Republica Veneta, se con quella maestà et grandezza, parimente la cortesia, bontà et clementia vostra non fosse. Ma quelle in voi grandissime è divine me danno certissimo indicio, che voi la mia pocagine haverete per scusa, et anchor prestarete orchie gratiose; magiormente ch'io in poche parole concluderò la mia oratione per non darvi molestia alcuna. Per le quale cose, cioè clementia, pietà, iustitia, sapientia, di lode et gloria vostra tutt'il mondo pieno è l'aria è cielo risona. Ma d'una cosa tant'alta meglio tacer, che dir ò pocho over oscuramente impero che se discurressi di gloria vostra, di lode vostra, potrebbe incurrer in quel dannato vitio d'adulatione, et dicendo poche faria manco della maestà vostra; di che non ch'io fanciullo dell'intelletto, ma ne anchor quelli clarissimi oratori di tempo passato saperian dir à bastanza. Conciosia che se la Republica Romana fu grande, questa Serenissima Republica Veneta anchor potentissima e grandissima; pietà, iustitia, et clementia, per le quali virtù quella merito d'Iddio l'imperio del mondo secondo la sententia di santi padri, niente menò ce in questa. Di sapientia, disciplina et ordinanza, col propria confessione bisogna che ceda à questa: conciosia che la è serva et schiava, questa invitta et perpetua.

Per tanto prego Iddio onnipotente et clementissimo, che questa Serenissima Republica colonna del mondo Christiano, questo sacrosanto Domicilio con perpetua felicità prosperi et exalti, alla gloria della sua divina maestà et dello suo santo nome. Per la cui providentia io sono venuto in questa Serenissima et clarissima Republica.

Dall'Imperador Ferdinando io hebbe lo vescovado di Varadino in titolo, havendo lo possesso il figliuolo del re Giovanni: tacio servitij fatti à duoi imperadori et spesa intollerabile

con danno mio et dalla mia casa. Passata poi l'ultima guerra infelice et crudele, ove le nostre frontere, le reliquie del misero regno, et infinite anime christiane persero, resgnai all'imperador lo vescovado et insiema consiglarato con altri honori: vedendo minifestamente ch'io non podessi servir à lui in beneficio della mia patria, anzi alla perditione di quella, come gia hanno la perduta per l'odio, invidia et male maniere di loro. Fatto questo per levarme et liberar d'odio, malevolentia et insidie, sono stato sforzato à ridurme in questa libera et clementissima Republica ad habitar è stare, anzi come in patria, secondo quello, forti ubique patria.

Per cio la Serenissima Republica et voi Excellentissimi et Illustrissimi Signori prego, che lo beneficio di star, habitar e dimorare in stato della Serenissima Republica per la sua solita clementia, à me comè un fedelissimo suo servitore, sia dato. A cui servitio offerisco me, lo sangue mio, et la vita mia, et de piu giuro per Iddio onnipotente et santi Evangelij suoi, che per averin sempre serò fedele à questa Serenissima Republica. Et come penso è desidero far servitio signalato à essa, prego la maieità divina dar me le forze, cosi poder lo fare et operare con effetti.

Anchora volermi far un scorso in Transylvania et tornarci in manco spatio di tempo che sia possibile, in modo che lo sia secretissimo et prestissimo, et per cio lassando à dietro tutti mei impedimenti, supplico et prego la Serenissima Republica et voi excellentissimi et Illustrissimi Signori, che me sia dato lo passo per stato suo et che degnasi anchor operar, che per stato del Signor Turco possi passar è tornar sicuro, con ordini quali pareran' alla Serenissima Republica convenienti, secreti et sicuri.

De le quale dua cose per hora ispetto gratiosa è presta risposta della Serenissima Republica et dalli excellentissimi et Illustrissimi Signori. Nella cui gratia et clementia con debita reverentia inchinandome humilmente raccomandando.

Della Serenissima Republica Veneta

fedelissimo servitore

Francisco Forgach: manu propria

Benda Kálmán

PÁZMÁNY PÉTER NÉHÁNY KIADATLAN LEVELE]

Az alábbiakban nyolc eddig kiadatlan Pázmány-levelet bocsátunk közre, az első 1608-ban, az utolsó 1635-ben íródott.

A 3—8. szám alatt közreadott levelek érdemben kevésbé gazdagítják, inkább csak színezik Pázmányról már kialakult ismereteinket. Az 1. és 2. levélben viszont fontos adalékok találhatóak a fiatal szerzetes pályakezdetéhez. Azt már eddig is tudtuk Sopron város követeinek naplójából, hogy Pázmány (és Dobokai Sándor) a jezsuita rend képviselőiben részt vett az 1608. januári pozsonyi részgyűlésen (M. G. Kováchich: *Scriptores rerum hungaricarum minores inediti*. I. 1718. 215.), amelyen a felvidéki és a dunánúli törvényhatóságok képviselői a bécsi és a zsitvatoroki béke védelmében szembefordultak Rudolf császárral, konföderációra léptek Mátyás főherceggel, valamint Alsó- és Felső-Ausztria rendjeivel — s ezzel elindították azt a folyamatot, mely 1608 őszén a pozsonyi országgyűlésen II. Mátyás királlyá koronázásával és a protestáns rendiségnek a központi hatalom fölötti átmeneti győzelmével tetőzött. Azt azonban nem tudtuk, hogy a még csak néhány hónapja Magyarországon tartózkodó Pázmány, aki évek óta távol volt hazájától, s most először csöppent bele a magyarországi politikai életbe, hogyan látta az erőviszonyokat és a hatalmi helyzetet, milyen kibontakozást tartott valószínűnek, hogyan ítélte meg a törpe kisebbségre oltadt és végveszélybe jutott katolikus hívek és egyház helyzetét. Volt gráci tanártársához, jezsuita szerzetes barátjához írt beszámolója éppen ebben ad felvilágosítást. Kendőzetlen őszinteséggel tárja fel az országgyűlés eseményeit és saját elkeseredett, szinte azt mondhatnánk, reményvesztett hangulatát. Beszámolója egyformán értékes forrás az országgyűlési közdelmekre és a fiatal Pázmány politikai nézeteire.

7. 1608. február 1., Pozsony — Barthélemy Villerius jezsuita szerzetesnek

Tudósítja a magyar rendek pozsonyi gyűlésének határozatairól, a rendek Forgách primás elleni fenyegető hangulatáról, a jezsuita rend helyzetéről, a primásnak a pápa által küldött bíborosi kalap és palást megérkezéséről.